गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः।रुद्रः। त्रिष्टुप्

आ ते पितर्मरुतां सुम्नमेतु मा नः सूर्यस्य संदृशो युयोथाः।

अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः॥ २.०३३.०१

मरुताम्- प्राणविशेषाणाम्। पितः- जनक। ते- तव। सुम्नम्- आनन्दः। आ एतु- मामागच्छतु। नः- अस्मान्। सूर्यस्य संदृशः- सूर्योपलक्षितात्मदर्शनात्। मा युयोथाः- मा पृथक्कुरु। वीरः- वीर्यसम्पन्नः सन्। नः- अस्मान्। अर्वति- प्राणचालने। अभि क्षमेत- सहस्व। रुद्र- वेगाधिदैवत। प्रजाभिः- धर्मसन्ततिभिः। प्र जायेमहि- प्रभूता भवेम ॥१॥

त्वादत्तेभी रुद्र शंतमेभिः शतं हिमा अशीय भेषजेभिः।

व्य१स्मद्द्वेषो वितरं व्यंहो व्यमीवाश्चातयस्वा विषूचीः॥ २.०३३.०२

रुद्र- वेगाधिदैवत। त्वादत्तेभिः- त्वद्दत्तैः। शंतमेभिः- शिवैः। भेषजेभिः- भैषज्यैः। शतं हिमाः- शतसंवत्सरम्। अशीय- आयुषं भुञ्जेयम्। अस्मत्- अस्मत्तः। द्वेषः- द्वेषभावनम्। वितरम्- नाशय। अंहः- अघम्। वि- पृथक्कुरु। अमीवाः- रोगान्। चातयस्व- नाशय। विषूचीः- नानाकुत्सितगतीः। चातयस्व ॥२॥

श्रेष्ठो जातस्य रुद्र श्रियासि तवस्तमस्तवसां वज्रबाहो।

पर्षि णः पारमंहसः स्वस्ति विश्वा अभीती रपसो युयोधि॥ २.०३३.०३

रुद्र। वज्रबाहो। जातस्य- हिरण्यगर्भाज्जातेषु। श्रिया- मङ्गळेन। श्रेष्ठः- उत्तमः। असि- भवसि। तवसां तवस्तमः- बलिनां वरिष्ठोसि। नः- अस्मान्। अंहसः- पापस्य। पारम्। स्वस्ति- मङ्गळाय। पर्षि- पारय। रपसः- पापस्य। अभीती- अभिगमनानि। विश्वा- सर्वाणि। युयोधि- मत्तः पृथक्कुरु ॥३॥

Dr. Rangaji

मा त्वा रुद्र चुक्रुधामा नमोभिर्मा दुष्टुती वृषभ मा सहूती।

उन्नो वीराँ अर्पय भेषजेभिर्भिषक्तमं त्वा भिषजां शृणोमि॥ २.०३३.०४

रुद्र। त्वा- भवन्तम्। नमोभिः- नमस्कारैः। मा चुक्रुधाम- मा क्रोधयाम। वृषभ- वर्षक। दुष्टुती सहूती- दुराचारसम्पन्नया स्तुत्या आहूत्या। मा- मा क्रोधयाम। आचारहीनं न पुनन्ति मन्त्रा आहुतय इति ज्ञायते। समिन्द्र गर्दभं मृण नुवन्तं पापयामुयेति श्रुतेः। भेषजेभिः- भैषज्यैः। नः- अस्माकं व्याधिग्रस्तान्। वीरान्। उत् अर्पय- आरोग्येणास्मभ्यं पुनरर्पय। भिषजां भिषक्तमम्- वैद्यनाथम्। त्वा- भवन्तम्। शृणोमि- श्रुत्या जानामि ॥४॥

हवीमभिर्हवते यो हविर्भिरव स्तोमेभी रुद्रं दिषीय।

ऋदूदरः सुहवो मा नो अस्यै बभ्रुः सुशिप्रो रीरधन्मनायै॥ २.०३३.०५

यः। हवीमभिः- हव्यसम्पन्नैः। हविभिः- आह्वानैः। हवते- आहूयते। तम्। रुद्रम्- वेगाधिदैवतम्। स्तोमेभिः- मन्त्रैः। अव दिषीय- इतरचित्तवृत्तितः पृथक्करोमि। तत्क्रोधतः पृथक्करोमीति वा। दो अवखण्डने। बभ्रुः- रक्तो रुद्रः। सुशिप्रः- शोभननासिकोपलक्षितशोभनप्राणायामपरायणः सन्। ऋदूदरः- प्राणायामेनैव मृदूदरः सन्। सुहवः- अस्माभिः सुष्ठु आहूतः। अस्यै मनायै- रुद्रस्यास्मै क्रोधाय। नः- अस्मान्। मा रीरधत्- मा वशिनः करोतु ॥५॥

उन्मा ममन्द वृषभो मरुत्वान्त्वक्षीयसा वयसा नाधमानम्।

घृणीव च्छायामरपा अशीया विवासेयं रुद्रस्य सुम्नम्॥ २.०३३.०६

वृषभः- वर्षकः। मरुत्वान्- मरुतां प्राणविशेषाणां जनको रुद्रः। नाधमानम्- याचमानम्। मा- माम्। त्वक्षीयसा- दीप्तेन। वयसा- भोगेन। उत् ममन्द- उत्कर्षेण तर्पयतु। घृणी- आतपक्लिन्नः। छायाम्। इव। अरपाः- अपापः। रुद्रस्य। सुम्नम्- आनन्दम्। अशीय- अनुभवेयम्। आ विवासेयम्- परिचरेयम् ॥६॥

Dr. Rangani

क१ स्य ते रुद्र मृळयाकुर्हस्तो यो अस्ति भेषजो जलाषः।

अपभर्ता रपसो दैव्यस्याभी नु मा वृषभ चक्षमीथाः॥ २.०३३.०७

रुद्र। मृळयाकुः- आनन्दकरः। भेषजः- आरोग्यकरः। जलाषः- सर्वेषां हितकरः। यः। ते- तव। हस्तः- करः। अस्ति- भवति। स्यः- सः। क्व। दैव्यस्य रपस्य- देवहेळनस्य। अपभर्ता- अपहर्ता सन्। वृषभ- वर्षक। नु- क्षिप्रम्। मा- माम्। चक्षमीथाः- क्षमस्व॥७॥

प्र बभ्रवे वृषभाय श्वितीचे महो महीं सुष्टुतिमीरयामि।

नमस्या कल्मलीकिनं नमोभिर्गृणीमसि त्वेषं रुद्रस्य नाम॥ २.०३३.०८

बभ्रवे- रक्ताय। वृषभाय- वर्षकाय। श्वितीचे- शुक्लाय। महो महीम्- महतामपि महान्तम्। सुष्टुतिम्- शोभनमन्त्रम्। प्र ईरयामि- प्रेरयामि। नमस्य- पूजय। नमोभिः- नमस्कारैः। कल्मलीकिनम्- कल्मषरहितम्। त्वेषम्- दीप्तम्। रुद्रस्य नाम। गृणीमसि- गृणीमः॥८॥

स्थिरेभिरङ्गैः पुरुरूप उग्रो बभ्रुः शुक्रेभिः पिपिशे हिरण्यैः।

ईशानादस्य भुवनस्य भूरेर्न वा उ योषद्रुद्रादसुर्यम्॥ २.०३३.०९

पुरुरूप- बहुरूप। उग्रः- उद्गूर्णः सन्। बभ्रुः- रक्तः सन्। शुक्रेभिः- शुक्लैः। हिरण्यैः- दीप्तैः। स्थिरेभिः- ध्याने स्थिरैः। अङ्गैः। पिपिशे- दीप्यते। पिश अवयवे। भूरेः- प्रभूतस्य। अस्य- एतस्य। भुवनस्य- जगतः। ईशानात्- ईश्वरात्। रुद्रात्- वेगाधिदैवतात्। असुर्यं- बलम्। न योषत्- न पृथग्भवति॥९॥

अर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्वार्हन्निष्कं यजतं विश्वरूपम्।

अर्हन्निदं दयसे विश्वमभ्वं न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति॥ २.०३३.१०

अर्हन्- पूज्यः सन्। सायकानि धन्व- चापबाणादिकं स्वायुधम्। बिभर्षि- धारयसि। अर्हन्- पूज्यः सन्। विश्वरूपम्- विश्वात्मकम्। यजतम्- पूज्यं दातव्यं वा। निष्कम्- भूषणम्। बिभर्षि।

Dr. Rangaji

विश्वस्यान्तः सन् विश्वमेव भूषणतया बिभर्षीति भावः। अर्हन्- पूज्यः सन्नेव। इदम्- एतत्। विश्वम्- सर्वम्। अभ्वम्- महत्। दयसे- रक्षसि। रुद्र- परमेश्वर। त्वत्- त्वत्तः। ओजीयः- तेजस्वितरम्। नास्ति। इदं वाक्यं रुद्रस्वरूपपरम्। यद्यपि रुद्रः संहारदेवता वेगाधिदेवता। तस्य स्वरूपमव्यवहार्यं निर्गुणमचिन्त्यमेकात्मप्रत्ययसारं शान्तं शिवमद्वैतं यत् सदाशिव इति नाम्ना प्रसिद्धं शैवागमेषु। रुद्रसूक्तेषु तत् स्वरूपं च स्तूयते। रुद्रस्तुतिश्च शाखाचन्द्रन्यायेन तत्स्वरूपं प्रदर्शयितुमेव भवति ॥१० ॥

स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहत्नुमुग्रम्।
मृळा जरित्रे रुद्र स्तवानोऽन्यं ते अस्मन्नि वपन्तु सेनाः॥ २.०३३.११

श्रुतम्- श्रुतिवेद्यम्। गर्तसदम्- अगाधप्राणे स्थितम्। युवानम्- तरुणम्। मृगं न भीमम्- सिंहमिव भयङ्करम्। उपहत्नुम्- हन्तारम्। उग्रम्- उद्गूर्णम्। स्तुहि- कीर्तय। रुद्र- हे वेगाधिदैवत। स्तवानः- स्तुतः सन्। जरित्रे- रसनिष्पादकम्। मृळ- आनन्दय। अस्मदन्यम्- अस्मद्विरोधिनम्। ते- तव। सेनाः- गणाः। नि वपन्तु- निघ्नन्तु ॥११ ॥

कुमारश्चित्पितरं वन्दमानं प्रति नानाम रुद्रोपयन्तम्।
भूरेर्दातारं सत्पतिं गृणीषे स्तुतस्त्वं भेषजा रास्यस्मे॥ २.०३३.१२

रुद्र- वेगाधिदैवत। कुमारः- पुत्रः। वन्दमानं उपयान्तम्- सत्कारभावनेन स्वं प्रति आगच्छन्तम्। पितरम्- जनकम्। प्रति ननाम- यथा प्रतिनमस्कारं करोति तथा। गुणसम्पन्ने पुत्रेपि पितुः सत्कारभावना आवश्यक्येव। सत्कारदानेनैव सत्कारादानमपि भवितुमर्हति। भूरेः- प्रभूतस्य। दातारम्- दायकम्। सत्पतिम्- सतां पालकम्। गृणीषे- स्तुमः। अथवा यथा पितामहं नमन्तं स्वपितरं दृष्ट्वा तत्सदाचारं जानन् पुत्रः स्वपितरं नमति तथा महत्तत्त्वाधिदैवतं हिरण्यगर्भं वा

Dr. Rangaraj

सर्वव्यापिनं विष्णुं वा गुणरहितं स्वस्वरूपं वा वन्दमानं रुद्रं दृष्ट्वा वयं तं स्तुम इति भावः। स्तुतः- वन्दितः। त्वम्। अस्मै- एतस्मै यजमानाय। भेषजा- भैषज्यानि। रास्व- देहि ॥१२॥

या वो भेषजा मरुतः शुचीनि या शंतमा वृषणो या मयोभु।

यानि मनुरवृणीता पिता नस्ता शं च योश्च रुद्रस्य वश्मि॥ २.०३३.१३

मरुतः- प्राणविशेषाः। वः- युष्माकम्। शुचीनि- शुद्धानि। भेषजा- भैषज्यानि। या- यानि। शन्तमा- शङ्कराणि। या- यानि। मयोभु- आनन्दकराणि भवन्ति। यानि। नः- अस्माकम्। पिता- मार्गदर्शी। मनुः- विद्वानाचार्यः। मन ज्ञाने। अवृणीत- वृणोति। रुद्रस्य। तानि। वश्मि- कामये। शम्- शान्तभावम्। योः- अशान्तिपृथक्करणम्। वश्मि ॥१३॥

परि णो हेती रुद्रस्य वृज्याः परि त्वेषस्य दुर्मतिर्मही गात्।

अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृळ॥ २.०३३.१४

नः- अस्मान्। रुद्रस्य- वेगाधिदैवतस्य। हेतिः- धनुः। परि वृज्याः- परिवर्जयतु। त्वेषस्य- दीप्तस्य। मही- महान्। दुर्मतिः- क्रोधः। परि गात्- परिवर्जयतु। स्थिरा- दृढानि धनूंषि। मघवद्भ्यः- हव्यवद्भ्यः। अव तनुष्व- अवततज्यानि कुरु। मीढ्वः- आनन्दकर। तोकाय तनयाय- त्वद्वत्सभूताय मह्यम्। मृळ- आनन्दं देहि ॥१४॥

एवा बभ्रो वृषभ चेकितान यथा देव न हृणीषे न हंसि।

हवनश्रुन्नो रुद्रेह बोधि बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ २.०३३.१५

वृषभ- वर्षक। चेकितान- ज्ञानवन्। हवनश्रुत्- आह्वानश्रोतः। रुद्र। यथा। न। हृणीषे- क्रुध्यसि। न। हंसि। तथा। नः- अस्मान्। बोधि- बुध्यस्व ॥१५॥

Dr. Rangani